2001FMat....4...70G

PAVLOV : 110 ANI DE LA NAŞTERE

Moto: Matematicieni şi fizicieni din Basarabia

Mă lamentam într-un timp, că prea puţini fizicieni valoroşi s-au născut în Basarabia la sfârşitul secolului trecut sau la începutul secolului prezent. Dacă am găsit mulţi matematicieni şi astronomi, printre care: Nicolae Donici (1874–1956(?)), Vladimir A. Albitzkii (1891–1952), Yerzy Neyman (1894–1981), Alexandru N. Deutsch (1899–1986), Dumitru Mangeron (1906–1991), Gheorghe Gheorghiev (n.1907), Victor Nadolschi (n.1911), Gheorghe Galbură (n.1916), Eugen Grebenikov (n.1932), Natalia Osteanu apoi dintre fizicienii consacraţi în afara frontierelor actuale ale Republicii Moldova găsisem doar numele fizicianului Eugen Bădăreu (1887–1975), membru al Academiei Române, şi Alexandru N. Frumkin (1895–1976), membru al Academiei de Ştiinţe din URSS. Sigur ar fi trebuit sa spun aici şi despre matematicienii Mihail Grebencea (1897–1948), Vladimir Andrunakievici (1917–1998) şi Israel Gohberg (n.1928), despre astronomul Nicolae Florea (1912–1941), însă ar fi trebuit sa menţionez, ca aceştia sunt născuţi sau în Transnistria, sau în Bielorusia, ar fi trebuit să spun despre fizicianul Radu Grigorovici (n.1911), insă el e născut în Bucovina la Cernăuţi. Printre toţi aceştia sunt unii mai cunoscuţi, alţii mai puţin cunoscuţi. Am putea să numim fizicieni mari, recunoscuţi în lumea întreagă.

Dar, să nu uităm, că toate au un început.

Un pionier al şcolii superioare din Moldova: fizicianul Mihail Pavlov

Figurilor fizicienilor Eugen Bădăreu şi Alexandr N.Frumkin li se alătură Mihail Pavlov, pe nume adevărat Niţu, născut în 1889 la Bulboaca judeţul Hotin (actualmente judeţul Soroca), care poate fi considerat un pionier al şcolii superioare din Republica Moldova, fondatorul catedrelor de fizică la Universitatea din Chişnău, Universitatea agrară, a staţiei seismice din Chişinău şi unul dintre primii profesori universitari de fizică în Basarabia postbelică [1].

La 5 iunie Mihail Niţu ar fi împlinit 110 ani.

Ce ştim despre el?

Lucrând asupra unor alte probleme de istorie am dat din întâmplare asupra documentelor ce reflectau activitatea Institutului Pedagogic de la Chişinău în anul 1944, înfiinţat în 1940 [2]. Am aflat, că Pavlov a fost Directorul institutului timp de un an, până la 22 septembrie 1945, când a fost înlocuit de A. G. Baranovskii. Facultatea de fizică şi matematică (decan V. B. Zeltsman) avea printre profesori pe fizicienii: M.A. Pavlov, profesor universitar, şef al catedrei de fizică , Dobândă Grigore S., Golomoz Terente I., Malinovski Tadeuş I, matematicienii I. Volkov, conferenţiar, Abram Shterntahl, Gersh Gleizer, Ion K.Parno(care a activat şi la catedra de fizică), lectorii şi asistenţii: Muntean, Cebrucean, Vainştein, Glivici şi S. Freidkin. Lectorul superior Golomoz T. I. a exercitat un timp funcţiile de şef al catedrei de fizică după plecarea lui Pavlov. Dintre matematicieni am reţinut în mod deosebit numele doctorului în filozofie a Universităţii din Viena Abram Shterntahl, şi a doctorului în fizică şi matematică al Universităţii din Roma, Gersh Gleizer. Mai târziu am aflat, că şi Mihail Pavlov avea titlul de doctor în filozofie a Universităţii din Lvov (1928), după ce anterior absolvise Institutului Politehnic din Lvov (1927) şi Universitatea din Sankt-Petersburg (1916).

În anul 1945 Pavlov a condus catedra de fizică la Institutul agricol din Chişinău,

Provided by the NASA Astrophysics Data System

2001FMat....4...70G

înfiinţat în anul 1940, în baza Facultăţii Agrare cu sediul la Chişinău a Universităţii din Iaşi, deţinând postul de profesor.

Vom afla, de asemenea, că iniţiativa înfiinţării Universităţii de Stat din Moldova îi aparţine în cea mai mare măsură lui Pavlov, director al Institutului Pedagogic şi funcţionar la Comisariatul pentru Învăţământ, şi Macarie Radul, Comisarul Poporului pentru Învăţământ.

Pavlov a fost primul decan al Facultăţii de Fizică şi Matematică al Universităţii din Chişinău şi primul profesor titular.

În anul 1948 Pavlov a întemeiat staţiunea seismică a filialei din Chişinău a Academiei de Ştiinţe a URSS.

Biografia lui Mihail Pavlov : Basarabia, Petersburg, Lvov (copilăria, studiile, doctoratul)

Astfel am hotărât să caut date mai amănunţite despre Pavlov la Arhivă [3].

Mihail Pavlov s-a născut la 6 mai 1889 în satul Bulboaca fostul judeţ Hotin (mai apoi r-nul Briceni), actualmente judeţul Edineţ. Mamă sa a fost evreică. A crescut cu tată vitreg, ţăran din acelaşi sat. Numele tatălui adevărat, Mihalache al lui Andrieş Niţu, nu l-a cunoscut decât în anul 1903, când i-a fost destăinuit de maică-sa. A vorbit româna, germana, rusa şi ucraineana. Nu a fost membru al PCUS.

În acelaşi an a fost nevoit să se angajeze la slujbă, apoi a plecat la învăţătură la şcoala reală iar mai apoi la gimnaziul Rovneanov din Odesa. Peste doi ani s-a transferat la Vilno (Vilnius), iar încă peste doi ani a fost admis la Facultatea de Fizică şi Matematică a Universităţii Imperiale din Sankt-Petersburg. A studiat până în anul 1913, când a fost nevoit să se înroleze în armată (şi-a făcut serviciul în coloana 116 Maloiaroslavski, cu cartierul la Riga). A revenit la Universitate cu grad militar de ofiţer inferior.

În anii 1914–1915 este adjunct la Observatorul geofizic şi magneto-meteorologic din Pavlovsk, paralel cu studiile universitare, pe care le-a absolvit la 2 iunie 1916. Din 1915 până în 1918 şi-a făcut serviciul militar la Şcoala de Aviaţie din Novaia Derevnea, subordonată Departamentului Flotei Aeriene. A fost şeful secţiei pentru gestionarea staţiunilor aerologice la şcolile de aviaţie, şef al staţiunii aerologice şi profesor de fizică şi aerologie la Şcoala de Aviaţie din Novaia Derevnea. La Pavlovsk a lucrat sub îndrumarea oamenilor de ştiinţă Serghei Ivanovici Savinov, unul dintre întemeietorii actinometriei, V. V. Kuznetov şi N. N. Kalitin. Academicianul B. B. Goliţin, seismolog de seamă, l-a angajat pe Mihail Niţu ca redactor-adjunct la editarea primului curs de aerologie, care s-a mai numit curs de aeronavigaţie. A elaborat lucrarea "Condiţiile fizice ale zborurilor avioanelor", care a constituit tema lucrării de diplomă, pentru care a primit diplomă de gradul I a Universităţii Imperiale din Sankt-Petrsburg.

În amintirile sale de mai târziu scria cu mândrie despre faptul, că a avut fericirea să audieze cursurile lui V. A. Steklov, A. A.Markov, O. D. Hvolson, D. S. Rojdestvenski.

După decesul lui B. B. Goliţin, la 17 mai 1916, a fost numit director academicianul A. N. Krâlov, specialist în domeniul teoriei avionului.

La Pavlovsk Mihail şi-a schimbat numele de familie din motivul, că era căutat de poliţie pentru participare la o revoltă ţărănească în satul natal în anul 1903 şi încă în trei sate natale, împreună cu alţi consăteni. Astfel a devenit Pavlov, în cinstea oraşului, în care a început activitatea ştiinţifică.

Evenimentele politice şi revoluţionare din 1917 şi războiul civil declanşat ulterior, l-au scos pe ofiţerul inferior al armatei ruse vechi Pavlov din Şcoala de Aviaţie. După închiderea Institutului Politehnic din Kiev, unde, între timp s-a înscris ca student, ajunge să predea matematica şi fizica la un gimnaziu ferofiar (din Zdolbunovo, Volâni, Ucraina

Provided by the NASA Astrophysics Data System

2001FMat....4...70G

apuseană), iar între 1919 şi 1922 la şcoala medie din Ostrog din Volâni (Ucraina apuseană).

Neputând să se adapteze cerinţelor noi înaintate de administraţia poloneză de a continua predarea în limba poloneză, a şomat un an, iar în anul 1923 a hotărât să se înscrie la Universitatea Tehnică (Politehnicumul) din Lvov la Facultatea Generală Fizico-Tehnică, suplinind concomitent funcţiile de asistent superior la catedra a doua de fizică. Până la 1923 elaborase, în afara lucrării de diplomă menţionate, încă câteva lucrări: "Potenţialele de ionizare ale mercurului şi azotului", "Condiţiile optime de funcţionare a pompei moleculare", "Condiţiile optime de funcţionare a pompelor de difuzie şi de condensare". A obţinut absolutoriul (diploma de absolvire a grupei de ştiinţe fizice a Facultăţii Generale) în anul 1927 la 5 aprilie.

În ajunul absolvirii, în 1926, devine adjunct la catedra a doua de fizică, unde realizează lucrarea de doctorat "Asupra absorbţiei gazelor în timpul descărcărilor electrice", care a fost aprobată de Universitatea din Lvov la 18 decembrie 1828 ca teză de doctorat în filozofie. Astfel Pavlov devine unul dintre primii doctori în filozofie basarabeni.

Profesor în Rusia Sovietică

În anul 1929 la invitaţia unei delegaţii din Harkovul sovietic participă la un Congres tehnico-ştiinţific, unde rămâne ca profesor la Institutul chimico-tehnologic din acest oraş. Din 1 iulie 1929 este confirmat pe post de profesor de Comisariatul pentru Învăţământ din Ucraina. Concomitent este invitat la Centrul Ucrainean pentru Măsuri şi Greutăţi în postul de şef de secţie a curenţilor slabi. În anul următor este invitat să preia catedra de fizică la Institutul Agricol din Harkov, iar după împărţirea acestuia rămâne şef al catedrei de fizică la Institutul pentru Mecanizarea şi Electrificarea Gospodăriei Agricole. Între anii 1932 şi 1934 a mai fost cercetător ştiinţific la staţiunea zonală din acelaşi oraş.

În anul 1935 se mută cu domiciliul la Taşkent, unde devine profesor de fizică la Universitatea din Asia Mijlocie. Referinţele conducătorilor instituţiilor respective subliniază darul pedagogic excepţional al lui Pavlov, tenacitatea şi asiduitatea muncii depuse pentru înzestrarea laboratoarelor de fizică şi măiestria de fizician-experimentator. Între anii 1938–1940 a fost profesor de fizică la Universitatea din Kuibâşev, iar din 1940 şi până în 1944 a fost profesor şi şef de catedră la Institutul Pedagogic din Nalcik (Caucazul de Nord, Kabardino-Balkaria). Aici a elaborat în colaborare cu Ya. A. Ellengorn două lucrări de biofizică pentru complexul militar sovietic, pentru care a fost premiat: "Reacţiile luminofore la luminările microscopiei", "Influenţa coeficientului tonic asupra radiaţiilor sangvine cu reacţii luminofore".

Reîntoarcerea în Basarabia: decan, profesor Universitar, şef de catedră, primul seismolog

În anul 1944 revine la Chişinău, unde a funcţionat un timp ca şef al direcţiei şcolii superioare din Moldova, timp în care a făcut demersuri pentru înfiinţarea Universităţii Naţionale. Concomitent a fost Director şi şef al catedrei de fizică la Institutul Pedagogic, înfiinţat în acelaşi an. La şedinţa Consiliului Institutului Pedagogic din martie 1946 lui Pavlov i se aprobă elaborarea unei monografii voluminoase de fizică şi tehnică a vidului, (32 coli de autor), pe care, din nefericire nu a publicat-o în urma unor divergenţe cu academicianul M. A. Leontovici.

Matematicienii Ion Parno, Abram Shterntahl şi Gersh Gleizer elaborează un "Dicţionar de matematici pentru şcolile moldoveneşti", care a apărut mai târziu, la editura "Şcoala Sovietică". Este interesant, că gradele ştiinţifice obţinute "în lumea capitalistă' trebuiau confirmate. Astfel, la şedinţa din 25 august 1945 Gersh Gleizer şi Abram Shterntahl au susţinut din nou tezele pentru obţinerea gradelor de... candidaţi în ştiinţe şi au fost confirmaţi abia în titlurile de conferenţiari. Din "Istoria matematicii în România"(4 vol.) de G. Şt. Andonie (Editura Ştiinţifică, Bucureşti,

Provided by the NASA Astrophysics Data System

2001FMat....4...70G

1965–1971) vom vedea, că doctorii Universităţilor Europene (Paris, Roma, Viena etc.), români de origine, la întoarcere în ţară erau confirmaţi prin lege în gradele obţinute şi trebuiau să-şi susţină doar profesoratul. Nu existau habilitate, acestea au fost introduse în anii socialismului sub formă de docenţă. Acestea reprezentau mai mult un examen politic şi au fost anulate îndată după răsturnarea regimului Ceaşescu. Doctoratele sovietice, echivalente cu habilitatele noastre, există astăzi în Rusia, Ucraina, Cehia, Germania. Nu există habilitate în Regatul Unit al Marii Britanii, Italia, SUA şi în multe alte ţări. Gersh Gleizer a avut totuşi curajul să susţină în anul 1950 disertaţia de doctor habilitat (doctorskaia) cu un subiect de istorie a geometriei euclideene.

Întâmplător, am făcut cunoştinţă cu nepotul unuia dintre primii lectori la Universitatea Pedagogică din Chişinău, Grigore Dobândă, fizician şi el. Igor mi-a relatat, că bunicul său, născut în acelaşi an cu Pavlov, a absolvit Universitatea la Iaşi în 1924 [4], iar în anul 1945 s-a întâlnit cu Pavlov în cvartalul dintre străzile Livezilor (Mateevici), Pirogov (Kogălniceanu), unde a fost înfiinţat Institutul Pedagogic din Chişinău, iar mai apoi a fost înfiinţată Universitatea.

După 1944 Pavlov a activat prodigios la Institutul Pedagogic, Universitatea Agrară (Institutul Agricol) (din 1945 până la pensionare), Universitatea din Chişinău (1946–1951), staţia seismică din Chişinău, pe care a înfiinţat-o, având experienţă la Observatorul geofizic şi magneto-meteorologic din Pavlovsk. La Universitatea din Chişinău a fost primul profesor universitar, şef de catedră de fizică generală şi primul decan al Facultăţii de Fizică şi Matematică. Printre colegii săi universitari îi vom menţiona pe matematicienii [4]: academicianul Vladimir A. Andrunachievici (1947–1953), Ion K. Parno, A. Shterntahl, B. Bâcicov, A. Freidkin, fizicienii I. Balog, S. Rîjanov, A. Bolotin, L. Shcherbakov, A. Putilin, A. Gabovici (prin cumul), D. Popovici, E. Ignatiev, L. Lileiko, V. Râkov, M. Tcaciuc (catedra de fizică generală), S. Lukianov, N. Liubimov (catedra de fizică experimentală). Mai putem să discernem din datele de arhivă, că primul decan al Facultăţii de Chimie a fost Anton Ablov, părintele chimiştilor din Moldova, absolvent al Universităţii din Iaşi. Printre primii şefi de catedră la Universitate a fost Nicolae Corlăteanu, care încerca să obţină drepturi pentru limba română.

Pavlov a instruit o pleiadă de fizicieni şi matematicieni, care au ocupat cu timpul poziţii cheie în ştiinţa şi şcoala superioară din Moldova, devenind profesori şi academicieni: E. P. Pokatilov, I. D. Samusi, V. G. Târziu, K. S. Sibirski, A. M. Frenk, V. A. şi S. A. Moskalenko, I. B. Bersuker, M. Ch. Bologa, V. D. Belousov, ş. a.

La Universitatea Agrară a fost de asemenea primul profesor universitar, şef de catedră de fizică.

Oriunde a lucrat a contribuit decisiv la înzestrarea laboratoarelor, asigurarea procesului de studiu la nivelul cerinţelor celor mai înalte, manifestându-şi din plin calităţile excepţionale de organizator şi pedagog strălucit, a predat cu mult talent şi erudiţie disciplina iubită, învrednicindu-se de ordine şi medalii, cum ar fi ordinul "Insigna de onoare", pentru contribuţia personală la dezvoltarea ştiinţei din Moldova, medalia Prezidiului Sovietului suprem din URSS "Pentru muncă eroică în războiul pentru apărarea Patriei din anii 1941–45", nenumărate mulţumiri ale conducerii instituţiilor unde a lucrat [3].

În afara lucrărilor ştiinţifice menţionate anterior a mai studiat repartiţia potenţialului la descărcarea electrică de scurtă durată, a cercetat soluţii noi ale utilizării electricităţii atmosferice, a studiat comportamentul ionilor atmosferici, obţinuţi prin metoda efluviului electric. A elaborat câteva lucrări metodice şi a publicat o carte de popularizare a fizicii vidului.

În anul 1950 demisionează mai întâi din funcţia de decan, iar la 29 martie 1951 din funcţia de şef de catedră, rămânând încă pentru câteva luni profesor. Postul de decan a fost ocupat de conferenţiarul A.S. Bolotin, iar cel de şef de catedră, de proaspătul candidat în ştiinţe, venit de la Kiev, Iurie E. Perlin, discipolul academicianului Pekar, care a întemeiat ulterior şcoala de fizică teoretică din Moldova postbelică. La 15 iulie 1951 a prezentat cererea de concediere din Universitate.

Provided by the NASA Astrophysics Data System

2001FMat....4...70G

De atunci şi până la pensionare a activat la catedra de fizică a Institutului Agricol din Chişinău şi la staţia seismică, înfiinţate tot de el. A locuit pe strada Pirogov (actualmente Kogălniceanu), 66, ap.1 împreună cu soţia şi fiica.

A decedat la 19 aprilie 1961. În primăvara acestui an s-au împlinit 40 de ani de la deces.

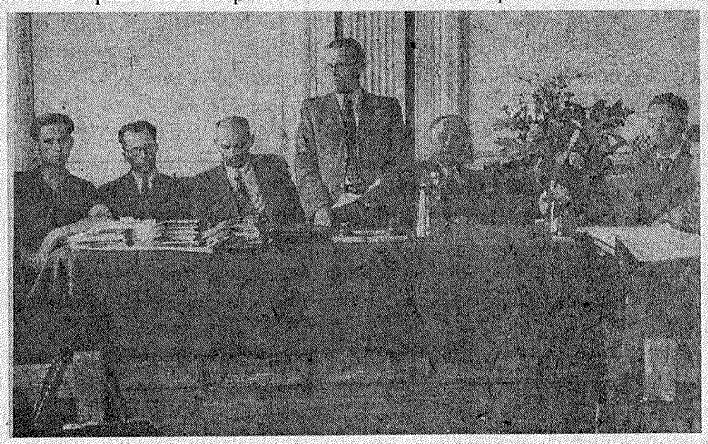

Anul 1950. Şedinţă solemnă la Universitate consacrată primei promoţii. În centru, în picioare, rectorul Universităţii, conferenţiarul Leonov, în dreapta, academicianul Nicolae Dimo, în stânga, profesorul universitar Mihail Pavlov

Epilog

Există multe contradicţii în biografia lui Pavlov. Fiu de ţăran basarabean cu mamă evreică, ţărancă. Dornic de învăţătură. Disciplinat, pedant – calităţi însuşite din anii de studii la Vilnius, Petersburg şi Lvov. Energic, foarte bun organizator, bun pedagog. A exagerat, totuşi, cu cumulul de funcţii, în detrimentul realizărilor ştiinţifice de valoare.

Entuziasmat de ştiinţa şi cultura Rusiei ţariste, nu a acceptat să rămână nici în Basarabia sau România la 1918, cum au făcut-o, de exemplu, Eugen Bădăreu, Nicolae Donici sau Ion Inculeţ, nici în Lvovul polonez la 1929, care i-a acordat titlul de doctor în filozofie, şi, care ar fi putut să-i deschidă drumul spre Germania.

Uniunea Sovietică l-a ademenit cu postul de profesor universitar, însă tot ea l-a frustrat de o carieră şi mai strălucită, imputându-i originea şi trecutul. Nu a atins culmile lui Lev Berg, Alexandru Frumkin sau Lev Pisarjevski, deveniţi academicieni ai Academiei de Ştiinţe a URSS, şi ale multor alte Academii din străinătate, originari şi ei din Basarabia.

Totuşi meritele lui Mihail Pavlov (Niţu) pe altarul ştiinţei şi învăţământului din Moldova, Rusia, Ucraina, Kabardino-Balkaria şi Uzbekistan nu pot fi tăgăduite.

Doi dintre discipolii lui Mihail Pavlov, profesorul universitar Ion D. Samusi şi conferenţiarul universitar Aviv Iu. Kon mi-au vorbit cu multă căldură despre talentul deosebit pedagogic al lui Pavlov, erudiţia lui excepţională, calităţile remarcabile de om de ştiinţă şi dăruirea totală în muncă, mi-au arătat fotografii unice din istoria Universităţii din Chişinău [5]. Sunt sigur, că acestor calificative li se vor asocia şi mulţi alţi discipoli ai omagiatului profesor.

Note

1. Enciclopedia Sovietică Moldovenească, Chişinău, vol. 5, p.107, 1975
2. ANRM, fond 1961, inv. 3, dosar 1
3. Arhiva Universităţii de Stat din Moldova, fond 1, inv. 5, dosar 116
4. V. Cozma, Istoria Universităţii de Stat din Moldova, 1946-1996, Chişinău, 1996
5. Ion Samus, Aviv Kon, Comunicări şi fotografii particulare

A. GĂINĂ

Provided by the NASA Astrophysics Data System